

De méreg a dal édes méze

Ezzel a címmel jelentette meg az 1996-os év végén a Széphalom Könyvműhely Ratzky Rita Petőfi-kutató tanulmánykötetét. A könyv lendületet adhat a Petőfi-oktatásnak, mivel foglalkozik az életmű tankönyvekben kevésbé taglalt részeivel: a költő júlia-versek előtti szerelmi költészetével, a játékos ritornell műfajával, vagy Petőfi francia irodalomhoz fűződő kapcsolataival. A kötet színesebbé teszi az irodalomtankönyvek Petőfiről csupán mint a szabadságharc lobogó szívű poétájáról és a meleg szívű férjéről kialakított képét, és így mind tanároknak, mind diákoknak nemcsak tudományos elmélyülést, hanem üdítő olvasmányélményt is ígért.

Ratzky Rita tudományos igényvel és céllal írta meg tanulmánykötetét. Mégis a kötetben szereplő tanulmányok bizonyos részei eredményesen használhatók a Petőfi-oktatásban. Ezeket a kapcsolódási lehetőségeket a recenziómban a tanulmánykötet azon hármasszerű felosztása szerint veszem sorra, amely a szerző által írt előszóban áll. Ez a következő: Petőfi szerelmi költészetének szociológiája és esztétikája, hatástörténeti vizsgálódások (a francia líra ismeretére utaló jelek Petőfi lírájában, valamint Petőfi helye a francia irodalom-történetírásban) és a Petőfi-életmű utóéletének néhány fejezete. A következő négy tankönyv szolgál ehhez támpontul: *Goda Imre–M. Boda Edit: Irodalom. Általános iskola 7. Osztály. 12. kiadás. Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp. 1993; Zsolnai Anikó–Zsolnai Józsefné: Irodalom. NyIK, Általános iskola 5. osztály, Bp. 1989; u.ez, 6. Osztály, Veszprém 1990; Mohácsy Károly: Irodalom. Középiskola 2. osztály. 6. kiadás. Korona Kiadó, Bp.*

Petőfi szerelmi lírájának ihletői közül sokakat név szerint is ismerünk. *Tóth Rózsa*, *Matild* (talán *Lendvayné*, vagy talán *Szathmáryné?*), *Nagy Zsuzsika*, *Dessewffy grófnő*, *Csapó Etelke* és *Mednyánszky Berta* mind Petőfi szerelmei voltak. A középiskolás tankönyv azonban nem tulajdonít nekik jelentőséget: „...igazi mély érzést, szenvedélyt nem váltottak ki belőle. A *Cipruslombok* darabjaira is inkább a szándékoltóság, némi színpadias póz, a mesterkélttség nyomja rá bélyegét. (...) A gödöllői szöke szépséghez írt 39 darabja (*Szere-*

lem gyöngyei című ciklus) esztétikai érték tekintetében alatta marad a *Cipruslombok* verseinek, mert ott legalább a bánat volt őszinte.” A tankönyv példaként megemlíti a *Játszik öreg földünk...*, illetve a *Fa leszek, ha...* kezdetű költeményeket, többkevesebb elismeréssel adózva nekik. A Petőfi-oktatás ezen részén tátongó úr kitöltésére összeválogattam a Ratzky-tanulmányok anyagából némi izelítőt. Ratzky Rita az *Etelke*-ciklus körül támadt vitából *Illyés Gyulát*, *Zilahy Károlyt*, *Ferenczi Zoltánt* és *Horváth Jánost* idézi, akik megosztva a szerelem őszinteségét, a pusztasajteltelenségét vagy emlék voltát, illetve az „alapjában nem hamis, de nem nagy” intenzitását ismerik el. Etelka 1845. január 7-én halt meg. Az 1844. decemberében keletkezett *Etelkéhez* című versét Petőfi így zárja: „A szigetről a zöld falomb / Mártja a vízbe magát, / Ha szívembe így a remény / Zöldjét mártanád.” Az évet búcsúztató költeményében pedig ezt írja: „A mennyországban állok küszöbén.” Ratzky Rita ezeken a versidézetekeken felül felsorakoztat számos életrajzi mozzanatot, visszaemlékezést. Kiáll a költemények mögött létező szerelem mellett, és szembetűnő irodalmiasságukat is elismeri, sőt eszköznek tekinti: „...mintha a költő a csúcra juttatott népdalkorszak után a divatlapok törzsközönségének ízlésére kacsintott volna, mintha az almanach-lírán fölött hölgyolvasók szimpátiáját is meg akarta volna nyerni ezzel a hagyományosnak számító műfajjal.”

Még egy ideig a műfaj kérdésénél időzve megemlíteném, hogy a gimnáziumi

anyagot sokrétűbbé teheti az emlékkönyv-versek és a ritornell megemlézése. Petőfi tizenkét emlékkönyv-verse közül az életrajzi vonatkozásban a két legfontosabbat emelném ki: a Csapó Etelke és *Szendrey Júlia* emlékkönyvébe írottakat. Az Etelkének írt emlékkönyv-versével közel egy időben írta az *Etelkéhez* című költeményt is, így érdemes összevetni a két verset a műfaji jellegzetességek tekintetében.

Egy egyetemi felvételén bizonyára elismerést kelt, ha a diák jól ismeri a Petőfi-versek műfaji változatosságát. Petőfi kapcsán a gimnáziumi irodalom órán be lehet vezetni a ritornell, e sokféle variációjú, játékos, a visszatérő részekre épülő olasz műfajt. A *Fresco-ritornell* című vers hatásosan zárhatná az egyik, Petőfi szerelmi költészetéről szóló órát: ez a vers az olasz forma játékoságával beszél a szerelem és a női test csábító erejéről.

A tanulmánykötet *Hatások és párhuzamok* című tanulmányában négy vers (*Lamartine: A tó, Hugo: Oyimpio siralma, Musset: Emlék és Petőfi: Tündéralom* című verse) korábban még el nem végzett párhuzamos elemzése található, melynek végkövetkeztetése szerint Petőfi igen jól ismerte a francia romantika kiemelkedő költeményeit. A fent említett három vers párhuzamos elemzésére csak egy irodalmi fakultáció keretei között van lehetőség. A kötetben közzétett tanulmány jól követhető vezérfonalat ad ennek levezetéséhez.

Petőfi 1843-ban Nagy Ignáctól kapott megbízást egy francia regény (*Charles Bernerd: A koros hölgy*) lefordítására, amelyben a főhős Lamartine-ért lelkesedett. Petőfi ennek kapcsán ismerkedett meg Lamartine lírájával. Bár a francia szerző költészetét a Mohácsy-féle tankönyv sem tárgyalja, Petőfi tanítása közben be lehet mutatni Lamartine *Magány* című versét. Az ebben a versben megjelenő léthelyzet párhuzamba állítható Petőfi *Az utolsó ember* című versével. Ezzel összefüggést lehet teremteni a tantervben külön fejezetként kezelt, mégis szorosan összetartozó francia és magyar romantika között.

Bár a Musset–Petőfi-vonatkozásokat nem lehet beilleszteni sem az általános is-

kolai, sem a középiskolai keretek közé, a Hugo–Petőfi-párhuzamok helyet kaphatnak a gimnáziumi anyag Hugo-fejezetében. A két költő között életrajzukban, műveikben és műveik utóéletében rokon vonások fedezhetők fel. Az itt említett versek ismerete hozzásegítheti a diákokat ahhoz, hogy egy olyan átfogó képet alakítsanak ki magukban az európai romantikáról, amelynek egyes részletei szervesen összefüggnek egymással.

Franciaországban 1851 óta készülnek Petőfiről tanulmányok, s csupán a *János vitéz*nek a második világháborúig három fordítása jelent meg. *Turbet-Delof* munkája a legújabb fordítás, s a szerző „a magyarországi irodalomtörténészeket megszégyenítő alaposágú tanulmányt írt a lefordított műről.” Ebben részletesen szól a *János vitéz* világirodalmi kapcsolatairól, és Petőfi és a magyar népdal, illetve a magyar népmese kapcsolatáról. Ratzky Rita a francia elemzése alapozva ír a *János vitéz* egyetemes mitológiai hátteréről. Ez az anyag tökéletesen használható a kétszeres Zsolnai-féle ötödik osztályos könyv tanításánál. Turbet-Delof három epizódban hasonlóságokra mutat rá az *Ezeregyéjszaka meséi* és az említett Petőfi-mű között (*Ali baba és a negyven rabló* – Jancsi látogatása a rablótanyán, *Aladdin és a csodálatámpa* – egy óriás a hős szolgálatában, a *Két nővér története* – találkozás egy túlvilági dolgokat tudó öregemberrel).

Az alapul vett három tankönyv Petőfi-fejezete a név szerinti idézetek tekintetében öt forrásmunkára épül: Illyés Gyula, Kosztolányi Dezső és Horváth János Petőfikönyvére, Németh G. Béla irodalomtörténetére és *Fried István–Szappanos Balázs* Petőfi-verseket elemző munkájára. Míg a legutóbbi írást és Kosztolányi munkáját egyedül a Zsolnai Anikó és Zsolnai Józsefné által az általános iskola hatodik osztálya számára írt tankönyv használja fel, az említett irodalomtörténetet és a Horváth-féle monográfiát pedig kizárólag Mohácsy Károly középiskolások számára írt tankönyve, addig Illyés *Petőfije* az említett tankönyveknek és a Goda Imre–M. Boda Edit szerzőpáros „tradicionális” irodalomkönyvé-

nek egyaránt meghatározója. Ratzky Rita Illyés Gyula Petőfi-képéről írt tanulmánya rálátást ad az Illyéstől a tankönyvekbe vett idézetek mélyebb összefüggésére. Illyés Petőfit költészet és jellem összefüggésében látja. Művészi hitvallása szerint: „Nem lehet igaz író az, aki nem igaz ember” vagy: „a jellem hitelesítheti a szót”. Ez az alapelve érvényesül a Petőfi-életmű feldolgozásában. Illyés munkájában egy hiányosságra mutat rá a tanulmányíró: hiányzik belőle „a vívódó költő ábrázolása. (...) Petőfi harmóniája, épsége kiküzdött kételemek, szorongások legyűrésével született meg”. A tanárok pedig épp itt hozhatnák közel a költőt a diákokhoz. Ha a Petőfi-arc

formálódási folyamatára nem hívjuk fel a figyelmet, „akkor egyénisége fényévekre kerül a modern embertől, és nem csodálkozhatunk azon, hogy az a korosztály, amelyben még elevenen él a kételkedés ösztöne, nem a problémátlannak mutatott alkotók iránt érdeklődik.” Ratzky Rita tanulmánykötete ehhez sokrétű és az oktatásban is felhasználható anyagot kínál.

RATZKY RITA: *De méreg a dal édes méze.* Széphalom Könyvműhely, Bp. 1996.

Bircsák Anikó

Az újrafeltárt hagyomány

„Végül is egyetlen érv hozható fel: jobb olvasni, mint nem olvasni a klasszikusokat.”

Italo Calvino

„Anakreón a 3. században élt, római költő volt és a spártaiakhoz írt harci dalokat.” „Szapphó egy leszboszi istennő volt, akihez sok szerelmi költeményt írtak.” „A görögöknek az a jelentősége, hogy ők alapozták meg az összes műfajokat az eposztól a verslábakig.” „A középkorban az egyház elnyomta a kultúrát, de az egyház fellázadt ez ellen.”

E meghökkentő idézeteknél még meghökkentőbb az a tény, hogy korántsem gyöngébb előmenetelű kisgimnazistáknak vagy szakközépiskolásoknak a szokásosnál is rosszabbul sikerült dolgozataiból gyűjtöttük őket: egytől egyig olyan érettségizett vagy érettségi előtt álló budapesti fiatalok felvételi előkészítőn írott tesztjeiből származnak, akik az ELTE magyar nyelv és irodalom szakára szeretnének bejutni.

Messzire vezetne annak taglalása, hogy még az átlagosnál jobb föl-készültségű diákok körében is miért szorítkozik az antik irodalmak ismerete néhány, az *Odüsszeiáról* és az *Antigonéről* évtizedek óta öröklődő tankönyvízű frázis mechanikus ismételtetésére. A következők viszont szembeszökők, és nem is csak közvetlenül a jelenkori irodalomértésünk látóköréből amúgy is lassanként kihullani tűnő ókori szerzők tekintetében.

Súlyos nehézségekbe ütközik ugyanis az a tanár, aki a magyar klasszikusokról nem, vagy nem kizárólag életrajzi adatok fölszo-

rakoztatásával, illetve az életrajz illusztrációjaként elgondolt művek reprodukív „elemzése” révén kívánna némi képet adni. Csakhamar szembesülnie kell azzal, hogy diákjai számára *Berzsenyi* költeményei nem többek értelmezhetetlen hieroglifáknál, hogy – az exegi monumentum évezredes topikájáról nyilván mit sem sejtve – *Zrínyi Peroratió*jába egy gögös főúr visszataszító öntetszelgését olvassák bele, hogy a *Lilladalok* némelyikének anakreóni szenírozása előtt értetlenül állnak, hogy *Babitsot* sokan olyan „öncélú formaművészek” tekintik, akinek művei ennek okán nélkülöznek